

Boekbesprekingen

Beer, P.T. de
Over werken in de postindustriële samenleving

Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2001, 424 pp.
ISBN 90-377-0057-8

Deze SCP-studie, ook verdedigd als proefschrift aan de Universiteit van Amsterdam, handelt over de functies van werk in de postindustriële samenleving. Allereerst vraagt De Beer zich af welke gevolgen de overgang van een industriële naar een postindustriële arbeidsmarkt heeft voor de kwaliteit van de arbeid. Vervolgens spitst de studie zich toe op drie functies van arbeid: de (macro-economische) welvaartsfunctie, de individuele (micro)nutsfunctie, en de verdelingsfunctie. Het tweede deel van de probleemstelling luidt dan ook in hoeverre werk deze drie functies nog vervult in een postindustriële tijdperk.

Wat betreft de ontwikkelingen in de kwaliteit van de arbeid zijn er drie mogelijke scenario's. Ten eerste kan de kwaliteit van de arbeid als gevolg van twee trends (de technologische ontwikkelingen en internationalisering) voor iedereen zijn verbeterd (regradatiethese), de kwaliteit kan voor iedereen zijn verslechterd (degradatiethese), of er kan sprake zijn van een toenemende kloof tussen de betere banen en de slechtere banen (pola-

risatiethese). Aan de hand van diverse groot-schalige databestanden gaat De Beer in hoofdstuk 2 na in hoeverre deze drie thesen opgaan in Nederland. Op basis van veranderingen in de *samenstelling* van beroepsgroepen (zoals naar functieniveau) komt De Beer bijvoorbeeld tot de conclusie dat er sprake is van een combinatie van regradatie en polarisatie. 'De groei van de hoogste functieniveaus en de stijging van gemiddeld functieniveau waren de opvallendste trends, hetgeen op algemene regradatie duidt. Maar tegelijkertijd was het werkgelegenheidsaandeel van het onderste functieniveau opmerkelijk stabiel en krompen vooral de lagere middenniveaus, (...) hetgeen een indicatie voor enige vorm van polarisatie vormt' (p. 35). Maar de toets van de drie thesen moet men volgens mij niet zoeken in veranderingen in de samenstelling van beroepsgroepen, noch in veranderingen in gemiddelden. Om te kijken of er sprake is van regradatie, degradatie of polarisatie zou men veel beter *binnen* beroepen kunnen kijken of er zich veranderingen hebben voorgedaan in de kwaliteit van de arbeid, eventueel gecombineerd met spreidingsmaten. Ook De Beer doet dit aan de hand van ontwikkelingen in arbeidsomstandigheden, arbeidsinhoud en arbeidsverhoudingen. Wat betreft arbeidsomstandigheden en arbeidsinhoud bieden de grafieken weinig steun voor de drie thesen; er is sprake van een grote mate van stabiliteit vanaf de

jaren '80 tot het einde van de negentiger jaren. Wat betreft arbeidsverhoudingen (gemeten naar autonomie in het werk) beslaan de data slechts de jaren negentig. Er is ook hier geen duidelijke trend te zien. Voor de volledigheid was het wellicht zinvol geweest als we hier significantietoetsen hadden gezien voor de verschillen tussen perioden. Het meest ideaal was geweest wanneer een regressieanalyse was uitgevoerd met bijvoorbeeld arbeidsomstandigheden als afhankelijke variabele, en periode en beroepsgroep/sector als onafhankelijke variabelen, aangevuld met interactietermen tussen beide.

De rest van het boek handelt over de drie functies van werk. Wat betreft de macro-economische welvaartsfunctie geldt arbeid ten eerste als bron voor welvaart, en creëert het, ten tweede, 'draagvlak' voor de verzorgingsstaat. Wat betreft de bron voor welvaart blijkt dat, ten eerste, wanneer we naast betaalde arbeid ook onbetaalde arbeid in ogenschouw nemen, fluctuaties in welvaart minder sterk zijn dan wanneer men alleen betaalde arbeid analyseert. Voorts blijkt werkgelegenheidsgroei maar zeer beperkt samen te hangen met economische groei als indicator van welvaart, beleid gericht op 'werk, werk en nog eens werk' ten spijt. Het creëren van draagvlak voor de verzorgingsstaat wordt geanalyseerd door de 'valkuil van de sociale zekerheid' kritisch tegen het licht te houden. Deze valkuil komt er kort gezegd op neer dat een afname van het aantal werkenden ten opzichte van de uitkeringsgerechtigden leidt tot hogere socialezekerheidsuitgaven, die door een kleinere groep werkenden moeten worden opgebracht. Dit wordt (deels) op de werkgever verhaald, wat een stijging van de loonkosten met zich mee-

brengt. Hierdoor wordt arbeid duurder, zodat werkloosheid toeneemt, wat weer van invloed is op de verhouding tussen werkenden en uitkeringsgerechtigden. De Beers kritische toets van de valkuil laat zien dat elk van deze stappen gecompliceerder in elkaar steekt dan de valkuil doet vermoeden.

De tweede functie van arbeid, het (micro)nut van werken, beschouwt De Beer door hypothesen te toetsen over welke individuele eigenschappen van invloed zijn op het individueel nut. Zo wordt het nut dat wordt ontleend aan werken, beïnvloed door bijvoorbeeld primaire en secundaire arbeidsvoorwaarden, en ontplooiingsmogelijkheden. Het nut van niet-werkenden wordt bijvoorbeeld beïnvloed door de vrijwilligheid van niet-werken, arbeidsethos, geslacht, en het doen van vrijwilligerswerk. Nut wordt zowel objectief (leefsituatie-index) als subjectief (tevredenheid met de leefsituatie) beschouwd. Met name het geringe welbevinden (nut) van werklozen springt in het oog, evenals de positieve functie van vrijwilligerswerk voor individueel welbevinden.

De derde functie van arbeid, de verdelingsfunctie, wordt ten eerste onderzocht vanuit de vraag of veranderingen in arbeidsmarktparticipatie gevolgen hebben voor de inkomensongelijkheid (totale inkomen uit diverse bronnen). De belangrijkste conclusie hierover is dat verschuivingen in de inkomensongelijkheid sinds de jaren '80 niet primair een gevolg zijn van veranderingen in arbeidsmarktparticipatie, maar met name van veranderingen *binnen* de groepen werkenden en niet-werkenden. Overigens is de ontwikkeling in inkomensongelijkheid niet bijzonder sterk, en het contrast met andere landen (bijvoorbeeld de Verenigde Staten, Groot-Brittannië) had hier wellicht meer

aandacht verdiend. Ten tweede wordt de verdelingsfunctie van arbeid onderzocht door binnen de groep werkenden uitsluitend brutoloon te analyseren in de loop der tijd. In dit deel toetst De Beer negen hypothesen over de invloed van veranderingen in zaken als minimumloon, conjunctuur, technologie en onderwijskwalificaties op loonongelijkheid. Terwijl hierboven werd beschreven dat de trend in totale inkomensongelijkheid primair een gevolg was van binnengroepsveranderingen (binnen de werkenden, bijvoorbeeld), laat De Beer hier zien dat veranderingen in loonongelijkheid met name het gevolg zijn van tussengroepsveranderingen (namelijk de beroepenstructuur). Een goede verklaring voor dit verschil in bevindingen kon ik niet vinden.

Al met al is het een interessant boek met een reeks waardevolle onderzoeksbevindingen. De waarde van arbeid is op een breed terrein onderzocht, en het boek verdient dan ook een serieuze plaats in de Nederlandse arbeidssociologie (en heeft die positie zelfs al ingenomen). Een algemeen kritiekpunt is wel dat het boek zoveel onderwerpen behandelt dat de totstandkoming van onderzoekshypothesen en -bevindingen ietwat anekdotisch aandoet en niet duidelijk volgt uit een vooropgestelde theorie. Maar zo heeft elk boek wel wat.

Herman van de Werfhorst

Altena, B. & Van Lente, D.
*Vrijheid en Rede. Geschiedenis van
Westerse samenlevingen 1750-1989*

Hilversum: Verloren, 2003, 400 pp.
ISBN 90-6550-743-4

Omstreeks 1980 werd Nederland een zevende universitaire opleiding in de geschiedwetenschap rijk. De bestaande zes waren allen onderdeel van Letterenfaculteiten. Het was meer dan symbolisch of een puur nuchtere uitkomst van het historisch proces, dat zij voortbouwden op en aan de literair narratieve traditie van de geschiedschrijving zoals die sinds de klassieke Grieks-Romeinse auteurs in onze cultuurkring gangbaar is. Maar deze nieuwe, zevende opleiding werd niet vanwege vraagbehoefte aangehaakt aan een bestaande, eerbiedwaardige universiteit. Zij werd een onderdeel van de nieuwe Erasmus Universiteit, die ontstond uit de Nederlandse Economische Hogeschool. Er was dus wel een voorgeschiedenis, maar geen literair-filologische.

Maar dan toch een voorgeschiedenis. Aan de Handelshogeschool en vervolgens de Economische Hogeschool was sinds lang een leerstoel Economische Geschiedenis verbonden, die bezet werd door eminente geleerden als bijvoorbeeld Sneller [hier ontbreekt minstens één naam], economische historici, later opgevolgd door Stuijvenberg en Klein. De Nederlandse Economische Hogeschool met eerst één faculteit (economische wetenschappen) transformeerde zich tot een hogeschool voor maatschappijwetenschappen met meerdere faculteiten (economische wetenschappen, rechtsgeleerdheid en sociale wetenschappen) om daarna uit te groeien tot de Erasmus Universiteit (1 februari 1973). Dit

resulteerde in de oprichting van de Faculteit der Historische en Kunstwetenschappen, eind jaren zeventig. Daarmee was de zevende universitaire opleiding in de geschiedwetenschappen in Nederland een feit, maar wel dus een met een andersoortige voorgeschiedenis dan de overige zes.

De reeds genoemde economische historici, van vooropleiding soms zuivere economen, en verder niet te vergeten de van huis uit sociaal-geograaf Daan Roorda stonden aan de wieg; de Erasmus Universiteit wilde vóór alles het kenmerk van maatschappijwetenschap van haar voorganger, de Economische Hogeschool, overnemen; de geschiedwetenschap zelf was internationaal reeds na WO II sterk in beweging geraakt middels de aanvankelijk toonaangevende doorbraakhistorici rond het Franse tijdschrift *Annales*, later opgevolgd door Amerikaanse collega's (Business History; de New Economic History oftewel cliometrie; Anthropological History, enzovoort); in Nederland was deze ontwikkeling vanaf ongeveer 1960 buiten de literaire faculteiten om op gang gekomen zoals bijvoorbeeld in Wageningen in de groep onder aanvoering van Slicher van Bath. Het ontstaan van een opleiding in de geschiedwetenschap in Rotterdam, die zich nadrukkelijk presenteerde als een maatschappijwetenschappelijke opleiding, lag daarom in de rede. Het was eerder een in de Rotterdamse traditie én in de internationaal vakwetenschappelijke ontwikkeling passende daad dan een revolutionair te noemen stap.

Het hier te bespreken boek van Altena en Van Lente presenteert zich nadrukkelijk als een product van deze Rotterdamse geschiedfilosofie: geschiedenis als een maatschappijwetenschap, als een op het verleden gerichte

sociale wetenschap. Drie uitgangspunten staan daarin centraal. 1. Niet de geschiedenis van landen, naties of staatkundige constructies zijn het centrale object van studie en analyse, maar die van maatschappijtypen (bijvoorbeeld de industriële samenleving). 2. Deze maatschappijtypen komen actueel in de hedendaagse wereld voor (anders zijn zij kennelijk geen object van maatschappijgeschiedenis). 3. De analyses van de ontwikkelingen dienen zich te richten op de fundamentele veranderingen in de structuur van het betreffende maatschappijtype aan de hand van begrippen en inzichten die aan de sociale wetenschappen worden ontleend. Drie aspecten bepalen de structuur van een maatschappijtype: het economische, het culturele en het politieke.

Het dient gezegd dat Altena en Van Lente zich heel goed van hun taak hebben gekweten. Ook al stamt hun boek formeel niet uit de literair narratieve traditie, zij blijken toch een zeer leesbaar boek te hebben uitgebracht. En dit ondanks het feit dat hun tekst zwaar is van de overdaad aan informatie die geboden wordt. Vermoedelijk is die 'overdaad' een uitvloeisel van hun Rotterdamse opzet. Deze verplicht hun om van ieder van de drie genoemde centrale aspecten tal van onderdelen en facetten in hun ontwikkeling en verstrengeling te belichten. Anderzijds is die 'overdaad' ook wel weer goed, omdat de auteurs voortdurend ook heel informatief zijn over de stand van zaken in het historische-wetenschapsbedrijf. De tekst is wat dat betreft dus ook up-to-date.

Toch zou ik aarzelen dit boek als een handboek (en dan nog wel voor beginnende geschiedenisstudenten) te bestempelen zoals de auteurs zelf doen. Daarvoor is het toch echt te overladen. Het zou dan nog eerder

passen in het genre van de naslagwerken. Maar gelet op de goede verwoording van hun bevindingen en informatie blijf ik het voor alles een goed leesboek vinden voor iedereen die intellectueel-historisch is geïnteresseerd. Rotterdam mag blij zijn met zo'n feitelijk vertoon van zijn geschiedfilosofische uitgangspunten.

Is er dan geen relativerend commentaar op zo'n veelomvattende studie te maken? Natuurlijk wel. Ik zou allereerst erop willen wijzen dat de 'Rotterdamse methode' zozeer in de pas blijkt te lopen met de algehele ontwikkeling van de geschiedwetenschap, dat het resultaat weliswaar zeer bevredigend is, maar nu anno 2000 absoluut niet meer revolutionair overkomt. De geschiedschrijving is overal en op alle onderdelen nu eenmaal sterk opgeschoven in de richting van de sociale wetenschappen.

Omissies aanwijzen in zo'n veelomvattend werk is eigenlijk ook goedkoop. Die zijn onvermijdelijk. Maar één trof mij toch wel heel bijzonder: het ontbreken van iedere ver-

wijzing naar de ontwikkelingen op het gebied van voeding en voedsel. Omdat na duizenden jaren wél, dit in de westerse samenlevingen van nu géén het leven beheersend item meer zou zijn? Zo ligt het toch niet?! Het ontbreken van een of meerdere beschouwingen over de opkomst en maatschappelijke betekenis van de georganiseerde sportbeoefening zou ik als een tweede ommissie willen aanvaarden. Interne onevenwichtigheden zijn er vanzelfsprekend ook. Men hoeft in het register het trefwoord 'kunst' slechts na te lopen op de paginaverwijzingen om te constateren dat dit cultuuraspect er in het eerste (1750-1850) en zelfs tweede tijdvak (1850-1918) heel wat bekaaid afkomt dan in het derde (1918-1989). Maar zoals gezegd, op die manier is vrijwel ieder overzichtswerk kapot te vitten. Ik acht dit een uitstekend boek, dat ieder historisch geïnteresseerde van harte kan worden aanbevolen.

Ad van der Woude